

Afb. 1. Servet met de wapens en monogrammen van Pieter de Wolff en Ursula van Mekerem. Vlaanderen (?), tussen 1730 en 1745. Wit linnen damast, 118 × 88 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Aanwinst 1975.

Een achttiende-eeuws servet met bloemmotieven

De ontwikkeling van bloemmotieven in wit linnen tafeldamasten uit de zeventiende en achttiende eeuw is tot voor kort nooit systematisch onderzocht, noch ook de relatie van deze bloempatronen tot die van de zijde-weverij. Een dergelijk onderzoek is thans gaande, maar de beschikbare ruimte laat hier slechts toe een enkel facet daarvan te belichten.

Hoewel soms een geheel eigen weg ingeslagen schijnt te worden, hangt de ontwikkeling van de versieringsmotieven in textiel uiteraard in de eerste plaats nauw samen met die van andere toegepaste kunsten; daarnaast wordt die voortgang beïnvloed door specifieke factoren, zoals weeftechniek en het beoogde gebruik van de stoffen.

In verhouding tot de zijden weefsels is van de bewaard gebleven gebloemde linnen tafeldamasten uit de zeventiende eeuw waarschijnlijk een hoger percentage gedateerd, hetzij door een inweving, hetzij met een geborduurd jaartal. Daarenboven bieden nog de in tafeldamast veel voorkomende wapeninwevingen vaak een mogelijkheid tot een vrij nauwkeurige datering. Met dit materiaal kunnen wij de ontwikkeling van de bloemmotieven in zeventiende-eeuwse linnen damasten min of meer volgen. Met contemporaine patronen uit de zijdeweverij kunnen over het algemeen nog maar weinige ondersteunende parallellen worden getrokken.

Voor wat betreft de achttiende eeuw liggen de zaken geheel anders: gedateerde gebloemde linnen damasten blijken slechts schaars voorhanden te zijn. Daarentegen beschikken wij over een groot aantal gedateerde ontwerptekeningen, vooral ook uit de eerste helft van die eeuw, voor zijden weefsels met bloemmotieven die ons, soms van jaar tot jaar, een nauwkeurig en daardoor subtiel inzicht verschaffen in de stijlveranderingen. De Franse zijde-ontwerpen zijn in die tijd toonaangevend en worden elders dadelijk nagevolgd en het is waarschijnlijk dat ook de ontwerpen voor linnen damasten erdoor beïnvloed zijn. Verscheidene bloempatronen in linnen damast vertonen duidelijke overeenkomsten met die van achttiende-eeuwse zijde-ontwerpen: bizarre motieven uit het begin van de eeuw, vele van de zogenaamde

kantpatronen vooral uit het tweede en derde decennium, en een opvallende groep met naturalistische bloemen uit de dertiger jaren. Het weinige houvast dat het achttiende-eeuwse tafelgoed zelf biedt voor het opzetten van een dateringsmethode noopt ons dan ook uitkomst te zoeken bij de zijde-ontwerpen en toetsing van de enkele bewaard gebleven gedateerde linnen damasten lijkt deze werkwijze te rechtvaardigen. Wel dient men zich terdege te realiseren dat de patronen voor tafelgoed waarschijnlijk veel langer in trek bleven dan die voor de zijde-industrie en dat men, zeker voor ongemerkte weefsels, vaak slechts bij benadering een datum post quem vast zal kunnen stellen.

In 1973 kocht het Rijksmuseum servetten aan, waarschijnlijk daterende uit het begin van de jaren tachtig van de zeventiende eeuw, met het tussen fantastische bloemen ingeweven monogram en de wapens van David Rutgers en Margaretha Block (vgl. *Bulletin van het Rijksmuseum* 21 (1973), blz. 134, afb. 16).

Nu, in 1975, verwierf het museum een servet dat een halve eeuw later werd geweven voor een achterkleindochter van dat echtpaar, Ursula van Mekerens (1708–1781) en haar man Pieter de Wolff Pieters (1709–1745), met wie zij op 24 oktober 1730 te Amsterdam trouwde. Beiden stamden uit welgestelde Amsterdamse koopmansfamilies en ook Pieter de Wolff was fabrikant; in 1742 huisden zij op de Keizersgracht (269) en als weduwe woonde Ursula van Mekerens in 1769 op de 'Heeregragt tussen de Harte & Wolvestraten'. Het fraaie servet (afb. 1), vervaardigd van een buitengewoon fijne kwaliteit wit linnen garen, mag dan ook eerder een bewijs van welstand van de echtelieden worden genoemd dan een stille getuige van hun doopsgezinde eenvoud. Het patroon is niet symmetrisch, doch reikt over de volle weefbreedte. De door grote bloemtakken omkranste en met linten verbonden gekoppelde wapens, in het midden van het servet, worden gedekt door een burgerkroon. Het mannelijke schild draagt het wapen van de familie de Wolff: van zilver drie zwarte gaande wolven en een blauw schildhoofd beladen met drie gouden vogels. Het ovale,

Afb. 2. Servet met 'kantpatroon'. Vlaanderen (?),
 gemerkt: 1748. Wit linnen damast, 119 × 87 cm.
 Den Gamle By, Århus.

vrouwelijke schild is gedeeld: heraldisch rechts een schuin gevierendeeld veld beladen met vier droogscheerderscharen, de punten omlaag (kennelijk een adaptatie van het wapen van Me(ec)keren, waar een zwart St.-Andrieskruis het zilveren veld vierendeelt); het is vooralsnog niet duidelijk waaraan de linker wapenhelft (van boven een kroon en van onderen twee fleurs-de-lis) is ontleend. In de vier hoeken van het servet staan, diagonaalsgewijs, beurtelings de gekroonde monogrammen PDW en UVM met, ter afronding, onder het monogram van Pieter de Wolff twee gekruiste palmtakken. De goede compositie van het servet verraadt niet dat de wapens en monogrammen elementen van een oorspronkelijk ontwerp

hebben vervangen. In het Kunstindustrie-museum in Kopenhagen en het openluchtmuseum Den Gamle By in Århus bevinden zich echter servetten met een patroon (afb. 2) waarop dat van afb. 1 teruggaat. Die servetten zijn met wit borduursel gemerkt met het jaartal 1748. Het is interessant om dit originele patroon te vergelijken met gedateerde zijde-ontwerpen. Het behoort nog duidelijk tot de groep van de zogenaamde kantpatronen: het heeft een verticale as van symmetrie en het formele bloemmotief in het midden is geplaatst binnen een omlijsting waarbij men in de binnencontour nog goed de bekende granaatappelvorm herkent. Dat de voor de groep zo kenmerkende banden met mozaïekvullingen hier tot de uiterste randen zijn teruggedrongen duidt, evenals de ruime onversierde spatie rondom de centrale bloemgroep en de bloemtak in de hoeken, op de laatste fase van ontwikkeling van de kantpatronen, waaraan omstreeks 1731/32 voorgoed een einde kwam. De stevige bloemtakken en de forse naturalistische bloemen zijn reeds de voorlopers van een volgende, uitbundiger stijlperiode. Dit patroon moet dus geheel naar de laatste mode zijn geweest in de eerste jaren van het huwelijk van Pieter de Wolff en Ursula van Mekerem. Het is zeker mogelijk dat het speciaal voor hen geweven tafelstel, waarvan zich nu één servet in het Rijksmuseum bevindt (servetten en tafellakens in het Frans Halsmuseum) reeds werd gemaakt in het begin van de jaren dertig; redelijkerwijs mag in ieder geval worden verondersteld dat het vóór de vroege dood van Pieter de Wolff werd besteld. Wáár het werd vervaardigd is voorlopig nog een open vraag: de Hollandse linnendamastweverij was reeds tientallen jaren eerder in verval geraakt; Vlaanderen, waar deze tak van nijverheid toen nog bloeide, komt dan waarschijnlijk in de eerste plaats in aanmerking, maar er mag niet uit het oog worden verloren dat de Amsterdamse kooplieden ook nauwe betrekkingen onderhielden met andere weefcentra.